

УДК 342.565.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.30>

НАЛЕЖНА КВАЛІФІКАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ВИМОГА ДО КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Гончар О.О.,
*аспірант кафедри процесуального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

Гончар О.О. Належна кваліфікація як визначальна вимога до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України.

Стаття присвячена питанням особливостей нормативно-правового регулювання процедури підтвердження належної кваліфікації кандидатів у судді Конституційного Суду України (далі – КСУ).

З'ясовано, що кваліфікація кандидата у судді КСУ за критерієм відповідності рівня компетентності у сфері права відбувається у два етапи. Перший етап має формальний характер, на якому уповноважені органи суб'єктів призначення судді КСУ перевіряють документальне підтвердження кандидатом у судді КСУ наявності юридичної освіти (наукового ступеня, вченого звання) і стажу професійної діяльності у сфері права. Другий етап кваліфікації кандидата у судді КСУ слід розглядати як дію, яка засвідчує, що конкретний кандидат зможе працювати правильно і дійсно дати очікувані результати. Таку кваліфікацію здійснює Дорадча група експертів під час оцінювання кандидатів у судді КСУ, під час якого рівень кваліфікації кандидата у судді КСУ визначається не за формальними ознаками, а ретельною перевіркою природних здібностей кандидата у судді КСУ вміти практично застосовувати здобуті знання та наявності бажання інноваційно та всебічно підходити до вирішення казусів.

Встановлено, що оцінювання Дорадчою групою кандидатів у судді КСУ щодо належної кваліфікації у галузі права проводиться за трьома параметрами. Найперше, проводиться формальна перевірка щодо обов'язкових вихідних даних, підтверджених документально. По-друге, здійснюється аналіз наявної та, за потреби, додатково отриманої за відповідними запитами інформації. По-третє, безпосереднє отримання показників для оцінювання та прийняття вмотивованого рішення. Третій параметр найважливіший, оскільки призначений для вирішення двох взаємопов'язаних груп питань. До однієї відноситься з'ясування наявності довіри до тих, хто здійснює оцінювання, тобто до членів Дорадчої групи, яка базується на таких критеріях: наявність досвіду та надійності присвоєних звань членів Дорадчої групи, придатність розроблених Дорадчою групою критеріїв оцінювання кваліфікації кандидатів у судді КСУ для досягнення мети поставленого завдання. Також, довіра включає наявність регулярної комунікації з Дорадчою групою, взаємну доступність та чіткість обмінюваної інформації. До другої – безпосереднє оцінювання кандидатів у судді КСУ шляхом виконання ними письмового завдання та, у разі потреби, проведення додаткових співбесід. У зв'язку з чим з'ясовано, що належна кваліфікація кандидата у судді КСУ підтверджується не лише теоретичними знаннями законодавства, а перш за все критичним мисленням на предмет того, як ці знання застосовувати у практичній площині.

Доведено переваги обрання до КСУ суддів з різним практичним досвідом у сфері права, а не виключно суддів загальної юрисдикції та науковців, тому що суддівські призначення мають ґрунтуватися на заслугах, а не відображати політичні чи інші форми упередженості на користь чи проти певних типів кандидатів.

Запропоновано розширити перелік вимог щодо наявності освітнього рівня для кандидатів у судді КСУ та за потреби визначити квоту для суб'єктів призначення суддів КСУ для осіб з такою спеціальністю як «міжнародне право».

Ключові слова: Конституційний Суд України, конкурсний добір, процедура призначення, суддя, кваліфікація судді, адвокат, прокурор.

Honchar O.O. Proper qualification as a definitive requirement for candidates to the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine.

This article addresses the specific aspects of normative-legal regulation of the procedure for confirming proper qualification of candidates for judges of the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter – CCU).

It has been clarified that the qualification of a candidate for CCU judge based on the criterion of compliance with the level of competence in the field of law occurs in two stages. The first stage has a formal nature, during which authorized bodies of CCU judge appointment subjects verify the documentary confirmation by the candidate for CCU judge of the presence of legal education (academic degree, academic title) and professional experience in the field of law. The second stage of qualification of a candidate for CCU judge should be considered as an action that certifies that a specific candidate is able to work correctly and actually deliver expected results. Such qualification is carried out by the Advisory Group of Experts during the evaluation of candidates for CCU judges, during which the qualification level of a candidate for CCU judge is determined not by formal characteristics, but by thorough verification of the natural abilities of the candidate for CCU judge to practically apply acquired knowledge and the presence of desire to innovatively and comprehensively approach the resolution of legal cases.

It has been established that the evaluation by the Advisory Group of candidates for CCU judges regarding proper qualification in the field of law is conducted according to three parameters. First and foremost, a formal verification is conducted regarding mandatory initial data confirmed by documentation. Second, an analysis of available and, if necessary, additionally obtained information upon relevant requests is carried out. Third, direct obtaining of indicators for evaluation and making a reasoned decision. The third parameter is the most important, as it is designed to resolve two interrelated groups of issues. One relates to clarifying the presence of trust in those who conduct the evaluation, i.e., members of the Advisory Group, which is based on such criteria: the presence of experience and reliability of assigned titles of Advisory Group members, the suitability of evaluation criteria for qualification of candidates for CCU judges developed by the Advisory Group for achieving the goal of the assigned task. Also, trust includes the presence of regular communication with the Advisory Group, mutual accessibility and clarity of exchanged information. The second group involves direct evaluation of candidates for CCU judges through their completion of written assignments and, if necessary, conducting additional interviews. In connection with this, it has been clarified that proper qualification of a candidate for CCU judge is confirmed not only by theoretical knowledge of legislation, but primarily by critical thinking regarding how to apply this knowledge in practical terms.

The advantages of electing to the CCU judges with diverse practical experience in the field of law, rather than exclusively judges of general jurisdiction and scholars, have been proven, because judicial appointments should be based on merit rather than reflecting political or other forms of bias in favor of or against certain types of candidates.

It has been proposed to expand the list of requirements regarding the presence of educational level for candidates for CCU judges and, if necessary, to determine a quota for CCU judge appointment subjects for persons with such specialty as «international law.»

Key words: Constitutional Court of Ukraine, competitive selection, appointment procedure, judge, judge qualification, lawyer, prosecutor.

Постановка проблеми. Для інституційної та сталої демократії, верховенства права та належного врядування немає альтернативи кваліфікованому та якісному складу Конституційного Суду України, який потрібний для тлумачення писаної конституції та чіткого, справедливого і передбачуваного застосування закону. Правова база для забезпечення якісного складу суддів КСУ включає процедуру обрання суддів КСУ трьома суб'єктами призначення суддів КСУ за сприяння Дорадчої групи експертів (далі – Дорадча група) в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді КСУ.

Спосіб, у який судді КСУ виконуватимуть свої обов'язки, залежить від їхніх юридичних навичок, моральних якостей та професійної етики, які можуть бути різною мірою сформовані юридичними школами та подальшим навчанням чи підвищенням кваліфікації у межах опанованої професії, а також дотриманням норм та стандартів поведінки в найширшому розумінні. Всі ці аспекти мають бути ретельно вивчені та перевірені не лише Дорадчою групою, але й всіма суб'єктами призначення суддів КСУ, так як всі гілки влади несуть спільну відповідальність за якісний склад КСУ.

Судді повинні бути обізнаними в законі, готовими проводити глибокі юридичні дослідження та здатні писати рішення, які є чіткими, логічними та переконливими. Обов'язок судді – знати, як використовувати свої знання у здійсненні правосуддя та як застосовувати закон за постійно мінливих умов. Їхні судження повинні бути здоровими, і вони повинні бути здатні приймати обґрунтовані рішення, які витримують ретельну перевірку. Судді повинні бути справедливими та неупередженими, позбавленими будь-якого політичного запалу. Тому належна кваліфікація є визначальною вимогою до кандидата на посаду судді КСУ, хоча й оцінюється Дорадчою групою в останню чергу.

Метою статті є дослідження нормативно-правового регулювання процедури підтвердження належної кваліфікації кандидатів у судді КСУ.

Стан опрацювання проблематики. Деякі аспекти нормативно-правового регулювання процедури добору суддів КСУ були предметом наукових розвідок у працях Ю. Барабаша, Б.О. Бондаренка, А.М. Івановської, В. Ковальчук і Н. Шабелько, С. Різника, О. Щербанюк і Л. Бзової, Т.О. Цимбалістого, Ю.В. Дереш і А.О. Романчук та інших. Попри це, питанням особливостей нормативно-правового регулювання процедури підтвердження належної кваліфікації кандидатів у судді КСУ приділено недостатньо уваги, що вказує на актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Високий статус судді КСУ та складність справ, які перебувають у його провадженні та потребуватимуть вирішення на основі положень Конституції України, зобов'язує кандидата у судді КСУ мати належну кваліфікацію.

Поняття «кваліфікації» Академічний тлумачний словник української мови розглядає як «ступінь придатності, підготовленості до якого-небудь виду праці» і «фах, професію, спеціальність» [1], а поняття «належний» – «який потрібний, необхідний; відповідний» [2]. Схоже поняття «кваліфікації» розкривається у юридичних енциклопедіях. Зокрема, під кваліфікацією розуміють «рівень теоретичних і практичних знань за відповідною професією або спеціальністю, який відповідає тарифному розряду, категорії, ученому ступеню тощо» [3, с. 69] або «ступінь професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання ним певного виду роботи», залежно від якої працівнику присвоюється певний тарифний розряд згідно з тарифно-кваліфікаційним довідником. [4]

У Законі України «Про вищу освіту» під кваліфікацією розуміється «визнана закладом вищої освіти або іншим суб'єктом освітньої діяльності у сфері вищої освіти та засвідчена документом про вищу освіту сукупність визначених освітньою програмою та здобутих особою компетентностей (результатів навчання)», а під «компетентністю» – «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [5].

Отже, належна кваліфікація означає, що особа підготовлена для виконання певної професійної діяльності, що підтверджується здобутими знаннями, засвідченим дипломом, наявністю отриманого досвіду професійної діяльності та умінням продемонструвати здобуті компетенції практично.

Стаття 148 Конституції України [6] та ч. 1 ст. 11 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі - Закон № 2136-VIII) визначають, що суддя КСУ має мати вищу юридичну освіту, стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, бути правником із визнаним рівнем компетентності.

Для підтвердження наявності вищої юридичної освіти, кандидати на посаду судді КСУ протягом тридцяти днів з дня оприлюднення оголошення про початок конкурсного відбору подають відповідно до конкурсної комісії, Апарату Верховної Ради України, Ради суддів України копію диплома про вищу юридичну освіту (з додатками) ступеня магістра, здобуту в Україні, та/або копії документів про вищу юридичну освіту відповідного ступеня, здобуту за кордоном, разом із копіями документів, що підтверджують їх визнання в Україні (п. 7 ч. 2 ст. 10-5 Закону № 2136-VIII). Законом № 2136-VIII передбачено можливість подання кандидатами у судді КСУ копій документів про науковий ступінь, вчене звання (за наявності), проте ці документи радше призначені для підтвердження рівня компетентності у сфері права, аніж для підтвердження наявності вищої юридичної освіти.

У такий же термін та спосіб кандидати на посаду судді КСУ подають копії документів, що підтверджують стаж професійної діяльності у сфері права (п. 5 ч. 2 ст. 10-5 Закону № 2136-VIII).

Частина 2 ст. 10-6 Закону № 2136-VIII визначає, що відповідність осіб, які виявили намір обійняти посаду судді КСУ, визначеним Конституцією України та цим Законом вимогам до Судді щодо освіти і стажу, встановлює конкурсна комісія, Комітет, Рада суддів України, на підставі чого ухвалюється рішення про допуск або про відмову в допуску до конкурсного відбору. Після чого копії документів, поданих кандидатами на посаду судді КСУ, надсилаються до Дорадчої групи експертів (далі – Дорадча група) для оцінки моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді КСУ та надання списку кандидатів, оцінених Дорадчою групою (ч. 4 ст. 10-6 Закону № 2136-VIII).

Повноваження «розроблення та ухвалення методології оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду з урахуванням кращих міжнародних стандартів і практик (у тому числі щодо відбору суддів Європейського суду з прав людини, суддів Суду справедливості Європейського Союзу тощо)» належить Дорадчій групі (п. 2 ч. 25 ст. 10-2 Закону № 2136-VIII) [7]

Частина 5 ст. 10-8 Закону № 2136-VIII встановлює черговість та порядок проходження кандидатами у судді КСУ оцінювання за визначеними критеріями. Спочатку Кандидати оцінюються Дорадчою групою за критерієм високих моральних якостей, а на відповідність критерію визнаного рівня компетентності у сфері права оцінюються лише ті Кандидати, які отримали від Дорадчої групи оцінку «відповідає» за критерієм високих моральних якостей.

З огляду на законодавче регулювання процедури добору суддів КСУ, «кваліфікація кандидата у судді КСУ за критерієм відповідності рівня компетентності у сфері права» відбувається у два етапи. На першому етапі Конкурсна комісія, Комітет, Рада суддів України встановлює відповідність осіб, які виявили намір обійняти посаду судді КСУ, визначеним Конституцією України та Законом № 2136-VIII вимогам до Судді щодо освіти і стажу, після чого ухвалюють рішення про допуск або про відмову в допуску до конкурсного відбору (п.2 ст. 10-6 Закону № 2136-VIII). Тобто, уповноважені органи суб'єктів призначення судді КСУ перевіряють документальне підтвердження кандидатом у судді КСУ наявності юридичної освіти (наукового ступеня, вченого звання) і стажу професійної діяльності у сфері права. Тому перший етап кваліфікації кандидата у судді КСУ має вочевидь формальний характер. Другий етап кваліфікації кандидата у судді КСУ слід розглядати як дію, яка засвідчує, що конкретний кандидат зможе працювати правильно і дійсно дати очікувані результати. Таку кваліфікацію здійснює Дорадча група під час оцінювання кандидатів у судді КСУ, під час якого рівень кваліфікації кандидата у судді КСУ визначається не за формальними ознаками, а ретельною перевіркою природних здібностей кандидата у судді КСУ вміти практично застосовувати здобуті знання та наявності бажання інноваційно та всебічно підходити до вирішення казусів, що свідчить про те, що «кваліфікація» має бути «належною», тобто потрібною, необхідною та відповідною саме для виконання обов'язків судді КСУ.

Участь експертів Дорадчої групи у кваліфікаційному оцінюванні кандидатів у судді КСУ є ваговою частиною забезпечення якісного відбору майбутніх суддів КСУ. Кваліфікаційне оцінювання може потребувати чимало часу, кропіткої та ретельної роботи зі збору даних, їх перевірки, уточнення показників, тому важливо щоб параметри перевірки були детально прописані для обрання найбільш достойних кандидатів. Тому, 4 грудня 2023 р. Дорадча група затвердила Методологію оцінювання моральних якостей і рівня компетенції у сфері права (далі – Методологія), яку застосовуватимуть під час відбору кандидатів на посади суддів КСУ. [8].

Згідно п. 2 ч. 3 ст. 10-8 Закону № 2136-VIII кандидат на посаду судді КСУ вважається таким, що відповідає критерію визнаного рівня компетентності у сфері права, якщо кандидат володіє необхідними знаннями для виконання повноважень судді Конституційного Суду [7]. Методологія включає критерії компетенції у сфері права, за якими оцінюються кандидати у судді КСУ. Згідно п. 4 ст. 2 Методології, володіння необхідними знаннями для виконання повноважень судді КСУ оцінюється у таких сферах як: конституційного права, (конституційного) процесуального права, міжнародного права прав людини, статусу судді КСУ, правового аналізу та прийняття рішень.

У сфері правового аналізу та прийняття рішень кандидат у судді КСУ має знати «як ідентифікувати, розрізняти, порівнювати, узагальнювати та використовувати різноманітні джерела права; розуміти історію справи, аналізувати докази; ефективно збирати, аналізувати та узагальнювати інформацію» [8]; вміти «формулювати обґрунтоване рішення, викладати його зрозумілою та чіткою мовою», «аналізувати складні юридичні питання» [8]. Знання кандидата у судді КСУ відо-

бражаються у продуктивності, яка засвідчує, що Кандидат вміє дотримуватися часових рамок та знає, як досягти високої якості у своїй правничій діяльності [8].

Під час оцінювання Дорадча група «може використовувати будь-яку інформацію, яка має значення для цього, включаючи, але не обмежуючись, винесеними судовими рішеннями та іншими юридичними документами, науковими та подібними працями, звітами і подібними роботами, які можуть викликати сумніви щодо того, чи вміє Кандидат аналізувати і розглядати складні юридичні справи та формулювати письмові висновки» [8]. Отже, якість підготовки кандидата у судді КСУ має бути комплексною і системною, для чого можна вивчати власний досвід кандидата у судді КСУ у законодавчій роботі, підвищенні кваліфікації, проходження навчання чи стажування тощо.

Стаття 4 Методології встановлює етапи оцінювання критерію визнаного рівня компетентності у сфері права Дорадчою групою, до яких входять: вивчення інформації та збір даних про кандидатів у судді КСУ; за потреби отримання пояснень від кандидатів у судді КСУ; затвердження умов проведення письмового оцінювання; проведення письмового оцінювання; прийняття рішення про проведення додаткових співбесід за результатами письмового оцінювання; ухвалення й виготовлення вмотивованого рішення. Відповідно, оцінювання Дорадчою групою належної кваліфікації у галузі права кандидатів у судді КСУ проводиться за трьома параметрами. Найперше, проводиться формальна перевірка щодо обов'язкових вихідних даних, підтверджених документально. По-друге, здійснюється аналіз наявної та, за потреби, додатково отриманої за відповідними запитами інформації (у Методології описуються методи збирання та аналізування даних). По-третє, безпосереднє отримання показників для оцінювання та прийняття вмотивованого рішення.

Третій параметр оцінювання найскладніший, оскільки, на наш погляд, потребує вирішення двох взаємопов'язаних груп питань. Однією з важливих груп питань є з'ясування наявності довіри до тих, хто здійснює оцінювання, тобто до членів Дорадчої групи. Довіра базується на таких критеріях: наявність досвіду та надійності присвоєних звань членів Дорадчої групи, а також придатність розроблених Дорадчою групою критеріїв оцінювання кваліфікації кандидатів у судді КСУ для досягнення мети поставленого завдання. Довіра включає наявність регулярної комунікації з Дорадчою групою, взаємну доступність та чіткість обмінюваної інформації. Зокрема, довіра до членів Дорадчої групи визначається законодавчими критеріями формування складу Дорадчої групи, так як ч. 4 ст. 10-2 Закону № 2136-VIII висуває до члена Дорадчої групи високі вимоги: 1) на день призначення досягла сорока п'яти років; 2) має вищу юридичну освіту ступеня магістра, здобуту в Україні, та/або вищу юридичну освіту відповідного ступеня, здобуту за кордоном; 3) має стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше двадцять років; 4) має високі моральні якості; 5) є правником із визнаним рівнем компетентності; 6) відповідає критерію політичної нейтральності. Також, п. 6 ч. 5 ст. 10-2 Закону № 2136-VIII, серед інших заборон, забороняє бути членом Дорадчої групи особою, яка є суддею, прокурором, слідчим, дізнавачем, державним службовцем або обіймає політичну посаду відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України». Обмеження щодо призначення суддів не поширюється на осіб, призначення яких здійснює з'їзд суддів України [7]. Придатність розроблених Дорадчою групою критеріїв оцінювання кваліфікації кандидатів у судді КСУ для досягнення мети поставленого завдання вирішена у Методології, а наявність регулярної комунікації з Дорадчою групою, взаємну доступність та чіткість обмінюваної інформації забезпечується положеннями Методології та власне й рішеннями та діями Дорадчої групи.

Друга група питань стосується безпосереднього оцінювання кандидатів у судді КСУ: Чи зрозумілий порядок оцінювання Дорадчою групою кандидатів у судді КСУ?; Чи сумісні критерії оцінювання відповідному законодавству?; Чи можна бути впевненим, що до оцінювання одних кандидатів застосовуються жорсткіші показники, аніж до інших (за умови однакових показників, що оцінюються)? Тому, видається вірним, що письмова частина оцінювання кандидатів у судді КСУ відбувається відкрито і транслюється в режимі реального часу через офіційні веб-ресурси КСУ та на сторінках Дорадчої групи. Умови проведення письмового оцінювання завчасно надсилаються кандидатам у судді КСУ, також перед початком письмового оцінювання Голова Дорадчої групи інформує присутніх про процедуру проведення цієї частини конкурсної процедури добору суддів КСУ.

Для розробки завдань для проведення письмового оцінювання кандидатів у судді КСУ Дорадчою групою затверджується склад зовнішньої групи міжнародних експертів, які є фахівцями у

сфері конституціоналізму, за участі щонайменше одного українського правника (Зовнішня група-1). «Склад такої групи не є публічно відомим з метою захисту фактичної і можливої конфіденційної інформації щодо предмета письмових запитань» [9, с. 34]. Розроблені варіанти письмових завдань Зовнішня група-1 передає Дорадчій групі в день проведення письмового оцінювання кандидатів у судді КСУ. За допомогою одного з кандидатів у судді КСУ відкривається сейф-пакет із п'ятьма варіантами завдань та випадковим чином обирається одне, яке є однаковим для всіх кандидатів у судді КСУ. Після оголошення завдання розпочинається відлік відведеного часу для виконання письмового завдання. Письмова частина завдання виконується винятково на наданих Дорадчою групою комп'ютерах шляхом набору тексту відповіді на завдання. Надані комп'ютери підключення до Інтернет-мережі не мають. Кандидатам у судді КСУ заборонено користуватися під час виконання завдання будь-якими матеріалами та пристроями, аніж наданими Дорадчою групою. Також, для виконання завдання Дорадча група завчасно забезпечує кандидатів у судді КСУ нормативно-правовими актами, серед яких Конституція України, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами до неї, а також деякі Закони України за рекомендацією Зовнішньої групи-1. Після спливу 3 годин на виконання завдання, всі кандидати роздруковують та засвідчують підписом свої відповіді у двох примірниках, один з яких залишився у Дорадчій групі для перевірки, а інший примірник відповіді кандидати залишають собі. Дострокове виконання завдання можливе, а перевищення відведеного часу для виконання завдання – ні. Кандидати у судді КСУ попереджаються, що приміщення, у якому проводиться письмова частина завдання, є одночасно укриттям, тому в разі оголошення повітряної тривоги виконання завдання продовжується. [10] Дорадча група невідкладно опрацьовує відповіді та інформує кандидатів та громадськість щодо того чи є необхідність в проведенні додаткових співбесід з кандидатами в рамках оцінювання рівня компетентності у сфері права.

Належна кваліфікація кандидата у судді КСУ підтверджується не лише теоретичними знаннями законодавства, а перш за все критичним мисленням на предмет того, як ці знання застосовувати у практичній площині. Тому, у разі потреби, з кандидатами у судді КСУ можуть проводитися додаткові співбесіди. Рішення про необхідність додаткових співбесід приймається не пізніше ніж через 15 днів після письмового оцінювання. В такий же строк Дорадчою групою приймається рішення про відсутність необхідності проведення додаткових співбесід, якщо додаткові співбесіди Дорадчою групою не призначаються, та приймається вмотивоване рішення щодо оцінки визнаного рівня компетентності у сфері права. Наприклад, 6 грудня 2024 року та 18 лютого 2025 року Дорадча група провела засідання, на яких, за результатами аналізу письмових відповідей кандидатів на завдання з конституційної проблематики, ухвалила рішення не проводити додаткових співбесід та перейшла до ухвалення рішень щодо компетентності кандидатів у судді КСУ [11; 12]

Для проведення додаткових співбесід із кандидатами у судді КСУ готуються індивідуальні набори із 2 запитань для кожного кандидата у судді КСУ. Для цього Дорадчою групою затверджується склад Зовнішньої групи-2, якою може бути та сама Зовнішня група-1. Зовнішня група-2 обирає по одному набору на кандидата у судді КСУ, які в день співбесіди через Секретаріат КСУ передаються Дорадчій групі за 30 хв. до початку співбесіди. Члени-доповідачі ставлять по одному запитанню, можуть бути додаткові чи уточнюючі питання. У такому випадку, Дорадча група ухвалює та виготовляє вмотивоване рішення упродовж 15 днів з дня проведення додаткових співбесід з усіма кандидатами.

За критерієм визнаного рівня компетентності у сфері права кандидати отримують оцінку «відповідає» або «не відповідає» (ч. 6 ст. 10-8 Закону № 2136-VIII), однак, на будь-якому етапі відбору повинно бути не менше двох кандидатів на одну вакантну посаду. Якщо за результатами проведеного оцінювання кількість кандидатів, які відповідають критерію визнаного рівня компетентності у сфері права, становить менше ніж дві особи на одну вакантну посаду судді КСУ, Дорадча група невідкладно офіційно поінформує про це суб'єктів призначення суддів КСУ для оголошення повторних конкурсів.

Стосовно кандидатів, які отримали оцінку «відповідає» Дорадча група формує загальний список усіх оцінених кандидатів, який передається до уповноважених органів суб'єктів призначення суддів КСУ для прийняття відповідних рішень (ч. 7 ст. 10-8 Закону № 2136-VIII). Також, всі рішення Дорадча група публікує на своїй сторінці офіційного сайту КСУ.

Отже, належна кваліфікація кандидата у судді КСУ засвідчує, що кандидат на посаду судді КСУ має вищу юридичну освіту, стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять

цять років, є правником із визнаним рівнем компетентності, що підтверджується теоретичними знаннями та практичними навичками і вміннями, які уможливають якісне виконання доволі складних професійних обов'язків судді КСУ.

Як вірно зауважує експертка з конституційного права Центру політико-правових реформ О. Івасюк, «питанню відповідності критерію визнаного рівня компетентності у сфері права загалом приділено меншу увагу через меншу публічність цього процесу та самого його змісту», тому пропонує підсилити значення професійних компетентностей шляхом зміни порядку проведення етапів оцінювання за двома критеріями [9, с. 41]. Однак, Законом № 2136-VIII встановлений порядок оцінювання компетентностей кандидатів у судді КСУ у сфері права після оцінювання кандидатів критерію високих моральних якостей, а розроблення та ухвалення методології оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді КСУ віднесено до виключної компетенції Дорадчої групи. Слід визнати, що особа не може бути обрана суддею КСУ і не має змісту оцінювати компетентності кандидата у сфері права, якщо орган, який проводить відбір, не переконаний у бездоганній репутації кандидата.

Загалом, на перший погляд видається, що законодавче регулювання підтвердження належної кваліфікації кандидата у судді КСУ не містить жодних дискусійних питань і є дещо схожим із вимогами, які визначені до кандидатів у судді загальної юрисдикції у ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно якої кандидат на посаду судді відповідає критерію компетентності, якщо він володіє знаннями у сфері права та вміє їх застосовувати, має навички юридичного письма та правничої аргументації, когнітивні здібності (ч. 8). Як вірно зазначає О.В. Щербанюк, «конституції та закони про конституційні суди різних країн передбачають підвищені вимоги для кандидатів з метою призначення в орган конституційного контролю найкращих. ...Підвищені вимоги до бездоганної репутації кандидатів на посаду судді конституційного суду пропорційні повноваженням судді. Така легітимна мета обмежень пов'язана з обов'язком держави забезпечувати належне функціонування своїх інституцій і встановлювати такі правила, щоб державна влада здійснювалася відповідно до суспільних інтересів» [13, с. 9-10]. Дійсно, посада судді КСУ і посада судді суду загальної юрисдикції схожі, проте їх не можна вважати однозначними чи тождесними, в першу чергу за вагомістю рішень, що прийматимуться.

З цих міркувань доцільно додатково дослідити деякі аспекти кваліфікаційних вимог до суддів КСУ та дати відповіді на такі питання: «Чи має першочергове значення для виконання обов'язків судді КСУ наявність саме вищої юридичної освіти порівняно із суддею суду загальної юрисдикції?» та «Чи впливає на особу майбутнього судді КСУ його попередня професійна діяльність у сфері права і яким чином вона може впливати на подальше прийняття ним рішень у відповідних справах порівняно із суддею суду загальної юрисдикції?».

Щодо вимоги про юридичну освіту. Якщо для суддів загальної юрисдикції така вимога є обов'язковою, що не піддається сумніву, то для суддів конституційних судів, з огляду на досвід деяких європейських країн, наявність юридичної освіти не є пріоритетною. Наприклад, в Австрії члени та заступники членів Конституційного Суду, окрім закінченої юридичної освіти, можуть мати освіту в галузі права і політології, а до складу Конституційної Ради Франції можуть бути висунуті всі громадяни, які користуються громадянськими та політичними правами [14, с. 118-119]. У Звіті Венеційської комісії «Про склад Конституційних судів» зазначається: «якості, необхідні для конституційного судді, у більшості випадків відображають необхідність юридичної кваліфікації для забезпечення компетентного складу суду. З іншого боку, надмірна правова спеціалізація може підірвати різноманітність складу деяких конституційних юрисдикцій» та робиться висновок про те, що має бути передбачене законом рівномірне і недискримінаційне збалансоване представництво різних груп суспільства (п. 2.3) [15, с. 10]. Тому, доцільно розширити перелік вимог щодо наявності освітнього рівня для кандидатів у судді КСУ та за потреби визначити квоту для суб'єктів призначення суддів КСУ для осіб з такою спеціальністю як «міжнародне право». Наразі це критично необхідно з огляду на триваючий процес вступу України до ЄС для досягнення суттєвого прогресу в узгодженні свого законодавства з правовою базою ЄС.

Щодо стажу роботи у сфері права. 20 січня 2025 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України роз'яснила порядок обчислення стажу професійної діяльності у сфері права в межах процедури добору на посаду судді місцевого суду. «Згідно з п. 2 ч. 7 ст. 69 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» стаж професійної діяльності у сфері права – стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної

освіти. У роз'ясненнях Міністерства юстиції України, викладених у листах від 30.09.2009 № 31-32/310, від 04.03.2014 № 2755-0-33-14/13.1, зазначено, що до стажу роботи у сфері права зараховується період роботи на посадах з реалізацією повноважень, пов'язаних з правоохоронними, правовиконавчими, правоустановчими функціями. За змістом робота у сфері права передбачає розробку або застосування норм права і носить систематичний характер. Це період роботи в органах державної влади (у тому числі судах, органах юстиції, прокуратури), нотаріату, адвокатури, місцевого самоврядування, у профспілкових комітетах та інших громадських організаціях, на підприємствах, в установах, організаціях будь-якої форми власності. Пунктом 4 ч. 7 ст. 69 Закону № 1402-VIII стаж наукової роботи у сфері права віднесений законом до професійної діяльності у сфері права». [16].

У більшості країн Європи кандидати у судді КСУ мають мати досвід роботи у сфері права на посадах судді, прокурора, адвоката, нотаріуса, професора права, викладача права та ін., або на конкретних посадах в органах державної служби чи органах місцевого самоврядування) тощо. В той час як ст. 13 Закону про Конституційний Суд Португалії визначає, що до Конституційного суду можуть бути обрані лише судді [17], а в Угорщині членом Конституційного Суду може бути обраний громадянин, який є юристом-теоретиком з видатними знаннями (професор університету або доктор Академії наук Угорщини) [18].

Виникає питання, чому в цих країнах суддями КСУ не можуть стати адвокати, прокурори, слідчі, державні службовці? З цього приводу слід обговорити судження високоповажної леді Роуз, судді Верховного Суду Сполученого Королівства, висловленої 16.06.2022 р. у промові «Що робить суддю хорошим?», в якій Леді Роуз розмірковує над усталеним припущенням: якщо ви є хорошим та успішним адвокатом, то з вас вийде хороший суддя. Адже багато з навичок, необхідних для того, щоб бути провідним адвокатом, зовсім не є тим, що потрібно, щоб бути хорошим суддею – цілеспрямоване прагнення лише однієї сторони аргументу, здатність допитувати свідків, щоб змусити їх говорити те, що ви хочете, щоб вони сказали, здатність зробити абсолютно погане юридичне твердження правдоподібним та привабливим. Усе це таланти, від яких, можна сподіватися, адвокат може і повинен рішуче відмовитися, обіймаючи судову посаду (п. 8) [19]. Отже набір навичок адвоката може суперечити якостям, потрібним судді, адже не кожен хороший адвокат автоматично є хорошим кандидатом на посаду судді КСУ. Для цього потрібна зміна не лише ролі, але й професійної етики, стилю мислення та ставлення до справедливості. Талант до переконування в судовому процесі не повинен переважити чесність, а вміння боротися за одну сторону – змінитися умінням чути обидві. Крім цього, посада судді КСУ вимагає набагато більше, ніж навички, розвинені шляхом представлення справ у суді. Цей висновок також актуальний по відношенню до професії прокурора, слідчого, державного службовця, тому що в силу прийнятої ними присяги такі особи зобов'язані служити перш за все державі а також виконувати вказівки свого керівництва. З чого можна зробити висновок, що не заангажованим досвідом роботи в галузі права є лише досвід роботи у науковій сфері.

Також у цій промові леді Роуз наводить практичний досвід сера Сідні під час виконання ним обов'язків судді Конституційного суду Південної Африки. З одинадцяти суддів цього Конституційного суду ... п'ятеро були суддями Високого Суду, деякі прийшли безпосередньо з колеґії адвокатів, і принаймні четверо в певний момент були науковцями, а також працювали в приватній практиці як адвокати або юристи. Один був політичним вигнанцем. Сера Сідні пише: «Усі вони були хорошими юристами, але що мене вразило, так це глибина та різноманітність їхнього досвіду в галузі права та життя». Це розмаїття, сказав він, освітлювало їхні дискусії, коли він засідав, особливо коли доводилося зважувати конкуруючі інтереси – індивідуальні, урядові та соціальні. «Я не маю жодних сумнівів», – сказав він, – «що ця різноманітність надала суду в цілому зрілості судження, якої він би інакше не мав» (п. 36) [19].

Дослідивши наведені позиції можна висновувати про перевагу обрання до КСУ суддів з різним практичним досвідом у сфері права, а не виключно суддів загальної юрисдикції та науковців, тому що суддівські призначення мають ґрунтуватися на заслугах, а не відображати політичні чи інші форми упередженості на користь чи проти певних типів кандидатів. Це має забезпечити висококваліфікований, гідний суспільної довіри склад КСУ.

Висновки. Обрання судді КСУ здійснюється на основі чітко визначених критеріїв та за публічно оголошеною процедурою. Таке коротке, але важливе положення встановлює мінімальний стандарт прозорості щодо характеристик, які кваліфікують осіб для призначення на посаду судді

КСУ, так і кроків, які виконуються, коли особу розглядають для відбору. Критерії для суддівської посади КСУ визначаються Конституцією та Законом № 2136-VIII, а уповноважений орган – Дорадча група, використовуючи свій власний досвід та знання, уповноважена розробляти критерії та інструменти для використання під час оцінювання кандидатів у судді КСУ. Прозорість вимагає, щоб такі конкретні критерії або підходи до оцінювання були опубліковані поряд з основними конституційними та законодавчими критеріями, щоб як претенденти на посаду судді КСУ, так і широка громадськість були обізнані з якостями, за якими шукають суддів КСУ. Для оцінки навичок та здібностей кандидатів у судді КСУ використовуються письмові завдання, які формуються та проводяться незалежним органом – Дорадчою групою, що є очевидною перевагою, а за потреби – можуть проводитися усні співбесіди. Загалом, кваліфікація дозволяє виконувати конкретно встановлену роботу певної міри складності, з чого можна зробити висновок, що неможливість вказаного виконання свідчить про відсутність кваліфікації щодо виконання конкретної роботи. Тому, за критерієм визнаного рівня компетентності у сфері права кандидати у судді КСУ цілком очікувано можуть отримати від Дорадчої групи оцінку «відповідає» або «не відповідає».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. Стор. 128. URL: <https://sum.in.ua/s/kvalifikacija>.
2. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. Стор. 117. URL: <https://sum.in.ua/s/nalezhnij>.
3. Велика українська енциклопедія: тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В.Л., Шумило М.М.; за ред. д. і. н., проф. Киридон А.М. – К: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. – 152 с.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <https://leksika.com.ua/10591004/ure/kvalifikatsiya>.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/ed20170713#Text>.
8. Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетенції у сфері права Дорадчої групи експертів, ухваленої згідно протоколу № 2 засідання Дорадчої групи експертів від 04 грудня 2023 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/metodologiya_dge.pdf.
9. Івасюк О. Моніторинговому звіті за результатами проведення конкурсного відбору на посаду судді КСУ за новою процедурою (станом на 26.11.2024 р.). URL: <https://pravo.org.ua/books/monitoringovyj-zvit-za-rezultatamy-provedennya-konkursnogo-vidboru-na-posadu-suddi-ksu-za-novoyu-protseduroyu>.
10. 8 лютого 2025 | Дорадча група експертів | письмове оцінювання кандидатів на посаду судді КСУ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bcTHjU8qWZ8>.
11. Дорадча група експертів підвела підсумки конкурсу на посаду судді КСУ за квотою з'їзду суддів України URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/doradcha-grupa-ekspertiv-pidvela-pidsumky-konkursu-na-posadu-suddi-ksu-za-kvotoyu-zyizdu>.
12. Протокол № 16 засідання Дорадчої групи експертів від 18 лютого 2025 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/protokol_no_16_vid_18.02.2025.pdf.
13. Щербанюк О.В. Вступ до актуальної теми. *Право України*, 2023. № 7. С. 9–11. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2023-7-pravo_2023_7.pdf.
14. Гончар О.О. Європейський досвід добору суддів органів конституційної юрисдикції. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2025. № 3. Ч. 1. С. 112–123.
15. The composition of Constitutional Courts. CDL-STD(1997)020. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(1997\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(1997)020-e).
16. Роз'яснення щодо обчислення стажу професійної діяльності у сфері права в межах процедури добору на посаду судді місцевого суду. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. 20 січня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n2338>.

17. Law of the Constitutional Court: Law no. 28/82, of 15 November URL: <https://www.tribunalconstitucional.pt/tc/content/files/en/lawoftheconstitutionalcourt.pdf>.
18. Törvény az Alkotmánybíróságról. 2011. évi CLI. URL: <https://alkotmanybirosag.hu/alkotmanybirosagi-torveny>.
19. What makes a good Judge? The Right Hon Lady Rose of Colmworth DBE. 16 June 2022. URL: https://supremecourt.uk/uploads/barnards_inn_reading_lady_rose_speech_2022_807c8d91ed.pdf.